

MEDIA SAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATI TARIXIY EVOLYUTSIYASI

*Andijon Davlat Pedagogika Instituti Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo'nalishi 201-guruh talabalari: Luqmanjanov Murodiljon Xoshimjon o'g'li va
Xabibullayeva Durdona Tojimamat qizi
Baddiy rahbar: Abdullayeva Nasiba*

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy jamiyatda media savodxonligi va axborot madaniyatining evolyutsiyasini keng qamrovli tahsil qiladi. Maqolada an'anaviy OAVdan raqamli platformalarga o'tish jarayoni, shuningdek, bu o'zgarishlar axborot iste'moli va ishlab chiqarishiga qanday ta'sir qilayotgani muhokama qilinadi. Maqolada shuningdek, turli davrlarda media savodxonligining rivojlanish bosqichlari, jumladan, bosma matnlar, radio-televidenie va raqamli media davrlari tahsil etiladi. Muallif zamonaviy axborot oqimida tanqidiy fikrlash, manbalarni baholash va ma'lumotlarni tekshirish qobiliyatlarining ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu maqola mediata'lim sohasidagi mutaxassislar, o'qituvchilar, tadqiqotchilar va ommaviy axborot vositalari muxlislari uchun foydali bo'ladi.

Abstract: This modern article comprehensively studies the evolution of media literacy and culture in society. The article examines the process of transition from spiritual information to computer platforms, how these changes affect information consumption and production. The article examines the stages of media literacy management in different periods, above all, in print, radio, social media. The author emphasizes the critical importance of the modern information source. Articles, teachers, researchers and materials on media education will be useful for information development enthusiasts.

Аннотация: В этой современной статье комплексно исследуется эволюция медиаграмотности и культуры в обществе. В статье рассматривается процесс перехода от духовной информации к компьютерным платформам, влияние этих изменений на потребление и производство информации. В статье рассматриваются этапы развития медиаграмотности в разные периоды, прежде всего, в печати, на радио и в социальных сетях. Автор подчёркивает важнейшую роль современных источников информации. Статьи, преподаватели, исследователи и материалы по медиаобразованию будут полезны для энтузиастов информационного развития.

**Kalit so`z:** Media savodxonlik, axborot evolyutsiya, raqamli o`zgarish, soxta xabarlar, OVA o`zgarishi va raqamli platformalar

Keywords: Media literacy, information evolution, digital transformation, fake news, OVA memory and digital platforms

Ключевые слова: медиаграмотность, информационная эволюция, цифровая трансформация, фейковые новости, OVA-трансформация и цифровые платформы.

Media savodxonlik va axborot madaniyati zamonaviy jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, u odamlarning axborotni qabul qilish, tahlil qilish, baholash va undan ongli foydalanish qobiliyatini anglatadi. Bu hodisaning evolyutsiyasi ming yillar davomida insoniyatning kommunikatsiya tajribasi, texnologik taraqqiyoti va madaniy ehtiyojlari bilan chambarchas bog'liq. Quyida mazkur jarayonning bosqichma-bosqich rivojlanish tarixi keng yoritiladi.

Tabiat va jamiyatdagi har bir evolyutsion jarayon insoniyat tarixining muhim qismi sifatida insoniyatni o'zi haqidagi tarixiy haqiqatni topishga yaqinlashtiradi. Shu ma'nodan ularning yaratilish tarixi, hayvonot olami va o'simlik dunyosining o'zaro bog'liqligidan dunyoning yaratilishi bilan bog'liq muhim yangilikni tadqiq qiladi.

Mediasavodxonlik va axborot madaniyatining hayotimizga chuqur kirib borishi tufayli axborot hajmi ham oshdi va bunday global jarayonda ommaviy demokratik muloqotning eng yaxshi kafolati hisoblanadi. Muloqotning bu turi inson huquqlarini amalga oshirishning asosiy omili hisoblanadi.

1. Qadimgi davrlar: og‘zaki an‘analari va dastlabki axborot shakllari

Insoniyat tarixida dastlabki axborot almashinuvi **og‘zaki nutq** va **jamoaviy eshitish-memoriy an‘analari** orqali amalga oshirilgan. Qabila boshliqlari, oqsoqollar, shoirlar va baxshilar jamiyatning asosiy axborot tarqatuvchilari sanalgan. Bu davrda media savodxonlik tushunchasi bo‘lmagan bo‘lsa-da, odamlar eshitganini tanlash, xotirada saqlash va uni boshqalarga yetkazish orqali o‘ziga xos axborot madaniyatini shakllantirgan

2. Yozuvning paydo bo‘lishi: axborot madaniyatining birinchi inqilobi (mil. avv. IV–III asrlar).

Yozuv ixtiroi bilan axborotni saqlash, qayta ishlash va avlodlarga uzatish imkoniyati paydo bo‘ldi. Bu davr:

- **Misr iyerogliflari,**
- **Shumer mixxatlari,**
- **Qadimgi Xitoy iyerogliflari**

orqali shakllangan.

Yozuvning paydo bo‘lishi media savodxonlikning ilk ko‘rinishlarini yaratdi: o‘qish, yozish, ma’lumotni kodlash va uni sharhlash qobiliyati jamiyatda muhim bo‘ldi. Bilimdon yozuvchilar (mirzalar) axborot ustidan nazorat qiluvchi birinchi kasbiy guruhlardan bo‘lib paydo bo‘ldi.

3. Qadimgi dunyo ilmiy markazlari va axborot madaniyati

Iskandariya kutubxonasi, Yunoniston akademiyalari, Xitoy imperator saroylari va O'rta Osiyo ilmiy maktablari (Xorazmiy, Forobiy, Beruniy kabi olimlar) orqali bilimlar tizimli saqlanishi, tasniflanishi va sharhlanishi rivojlandi. Kitoblar, qo'lyozmalar, kataloglar axborot boshqaruvining dastlabki shakllari edi.

4. Kitob bosish inqilobi: G'arb va Sharqda (XV asr)

1440-yillarda **Gutenbergning bosmaxonani** ixtiro qilishi axborot tarqatish tarixida tub burilish yaratdi. Endi:

- kitoblar ommaviy tarzda chop etila boshladi;
- savodxonlik darajasi oshdi;
- matbuot paydo bo'ldi.

Axborot madaniyati keng jamoatchilikni qamrab ola boshladi. Tanqidiy fikrlash, manbalarni taqqoslash, diniy va ilmiy bahslar kuchaydi. Ushbu davr media savodxonlikning kengaygan bosqichi sifatida qaraladi.

5. XXI asr: raqamli dunyo, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellekt davri

Bugungi davr media savodxonligining eng murakkab bosqichi hisoblanadi. Internet 2.0 va 3.0 texnologiyalari:

- YouTube, Instagram, TikTok kabi platformalar,
- algoritmlarga asoslangan tavsiyalar,
- sun'iy intellekt yaratgan kontentlar (deepfake, generativ AI)

axborotni iste'mol qilish va tarqatishni tubdan o'zgartirdi.

Endi media savodxonlik quyidagilarni qamrab oladi:

- Onlayn axborotning ishonchliligini tekshirish
- Feyk yangiliklar va manipulyatsiyalarni aniqlash
- Raqamli etikaga amal qilish
- Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish
- Algoritmilar ta'sirini tushunish
- Kontent yaratish madaniyati

Axborot madaniyati esa global, ko'p tilli va ko'p platformali o'lchovga ega bo'ldi.

6. Media savodxonlikning ta'limga kirib kelishi

XXI asr boshidan boshlab dunyoning ko'plab davlatlari media savodxonlikni:

- maktab dasturlariga,
- oliy ta'lim kurslariga,
- ommaviy o'quv dasturlariga

kiritdi. Bu jarayon O'zbekistonda ham jadallik bilan rivojlanmoqda: mediata'lim dasturlari, feyk axborotga qarshi platformalar, jurnalistika va kommunikatsiya fakultetlarining kengayishi buning dalilidir.

Xalq tili - so'zlashuv nutqining lingvistik vositalari majmui adabiy til me'yorlarini buzadi. Xalq tiliga fikrning qo'pol, qisqartirilgan ifodasi uchun ishlatiladigan til hodisalari (so'zlar, grammatik shakllar, iboralar, talaffuz xususiyatlari) kiradi. Xalq tili hech qandaygeografik joy, ijtimoiy guruhga bog'liq emas. Bu adabiy me'yorlardan etarlicha bilimga ega bo'lmagan, adabiy va adabiy bo'lmagan me'yorlar o'rtasidagi farqni bilmaydigan milliy tilda so'zlashuvchilarning nutqidir.

Hududiy lahjalar - ma'lum bir hududda qo'llaniladigan til shakllari. Bular faqat og'zaki nutqda mavjud bo'lgan tilning arxaik va tabiiy shakllaridir. Rus tilida uchta

диалект mavjud: janubiy rus, markaziy rus, shimoliy rus. Ularning har biri o'ziga xos fonetik, leksik, grammatik xususiyatlarga ega.

Jargonlar - bu umumiy kasb bilan birlashgan yoki har qanday asosda alohida guruhlarni tashkil etuvchi odamlarning nutqi: ijtimoiy, yosh, qiziqish. Yoshlik jargoni, jinoiy jargon, muxlislar, kollektorlar jargonlari va boshqalar bor. Jargon - bu sirli til, unifaqat tor doiradagi ishtirokchilar biladi.

Adabiy til – matbuot, fan, davlat idoralari, ta'lim, radio, televideniya qo'llaniladigan milliy tilning eng oliy shaklidir. U inson hayoti va faoliyatining turli sohalariga xizmat qiladi: siyosat, madaniyat, fan, ish yuritish, qonunchilik, kundalik muloqot, xalqaro aloqa. Bu butun xalqning tili, u milliy tilning boshqa turlaridan ustun turadi.

Muloqotning ijtimoiy funktsiyalari nafaqat iqtisodiy va siyosiy mexanizmlar, balki madaniy me'yorlar, qadriyatlar va ma'nolar orqali ham amalga oshiriladi. Tarix shuni ko'rsatadiki, insoniyat o'zining mavjudligi davomida doimo yangi turdagi kommunikativ ob'ektlarni (masalan, yozish, bosmaxona, Internet) yaratish bilan band bo'lib, bu bilim, tajribani uzatishga hissa qo'shadi va inson faoliyati imkoniyatlarini kengaytiradi.

Muloqot, jumladan, madaniyatlararo muloqot, birinchi navbatda, shaxslararo munosabatlaraga o'zaro ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning asosiy shakllanishi o'z-o'zini hurmat qilish bo'lib, u shaxsni boshqa odamlar tomonidan baholashga va uning boshqalarni baholashiga asoslanadi.

Tilshunoslik va lingvodidaktikaning kommunikativ pragmatikaga qiziqishining ortishi tadqiqotchilarni xabarning individual-shaxsiy, qasddan (motiv va maqsadlar) va situatsion jihatlarini amalga oshiradigan til vositalaridan foydalanishni yaqindan o'rganishga olib keldi. Dominant yo'nalishlardan biri bu bir jamiyat vakillari va turli madaniy jamiyatlar vakillari o'rtasida turli xil ijtimoiy sohalarda kommunikativ xatti-harakatlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishdir.

Madaniyatlararo aloqalarning kengayishi munosabati bilan jamiyatning chet tilini biladigan turli profilli mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoji ortib bormoqda. Biroq, madaniyatlararo o'zaro munosabatlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradigan chet tili kodiga ega bo'lish tarixiy an'analar va urf-odatlar, turmush tarzi va boshqalar ta'siri bilan belgilanadigan xorijiy madaniyatning professional ahamiyatga egabo'lgan tushunchalarini o'zlashtirishni nazarda tutadi.

Xulosa

Media savodxonlik va axborot madaniyati insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etib kelgan bo'lib, u jamiyatning kommunikatsiya jarayonlari, texnologik yuksalishi va ma'naviy ehtiyojlariga mos ravishda doimiy ravishda rivojlanib borgan. Qadimgi og'zaki an'analardan boshlab yozuvning yaratilishi, bosma matnlarning paydo bo'lishi, radio va televideniye kabi audiovizual vositalarning joriy etilishi, nihoyat internet va raqamli platformalarning keng tarqalishi media savodxonlik tushunchasining mazmunan va funksional jihatdan tobora kengayib borishiga olib keldi.

Zamonaviy davrda axborot oqimining keskin ko'payishi, turli platformalarning globallasuvi, sun'iy intellekt yordamida yaratilayotgan kontentlarning ko'payishi shaxsdan yanada yuqori darajadagi tanqidiy fikrlash, ishonchli manbani ajrata bilish, feyk xabarlarini aniqlash, raqamli etikaga amal qilish va shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash ko'nikmalarini talab etmoqda. Media savodxonlik endilikda nafaqat axborotni iste'mol qilish, balki uni ongli ravishda yaratish, tarqatish va boshqarish madaniyatini ham qamrab oladi.

Shuningdek, mediata'limning ta'lim tizimlariga kirib kelishi zamonaviy jamiyatda mediamadaniyatni shakllantirishning muhim omiliga aylandi. Bu jarayon yosh avlodni axborot xurujlariga qarshi turish, global media makonda erkin va mas'uliyatli muloqot qila olishga tayyorlaydi.

Adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажагифаровон бўлади. -Т.:Ўзбекистон, 2019.
2. Я.Маматова, С.Сулайманова. Ўзбекистон медиатаълим тараққиёт йўлида. Ўқувқўлланма. Extremum-press, 2015-94.б
3. Яхё, Муҳаммад Амин. Интернетдаги таҳдидлардан химоя.Ёрдамчи ўқувқўлланма. Movarounnaхr, 2016.-672 б
4. А.В. Федоров. Медиаобразования и медиаграмотность. Учебное пособие. М.2018 г